

APUNTS SOBRE LA CENSURA LITERÀRIA A CATALUNYA DURANT EL FRANQUISME

Manuel L. Abellan

(Publicado en Rev. de Catalunya, N° 27)

De bon començament, i abans d'encetar el tema de la censura franquista a Catalunya és convenient de precisar, encara que només sigui mínimament, el camp, tant conceptual, com històric i sociològic, dins del qual el fenomen censori esdevé intel·ligible. La prova més evident d'aquesta urgència és el fet que un fenomen tant notori com les actuacions censòries durant l'últim mig segle no hagi estat estudiat pels investigadors ni a Catalunya ni a la resta de l'estat espanyol. Moltes són les raons d'aquest fet lamentable. En primer lloc, la complexitat del fenomen censori, que no és, ni poc ni molt, reduïble a les actuacions aparents dels serveis de la censura oficial o governativa. En segon lloc, tothom, qui més qui menys, ha estat la víctima directa o indirecta, dels efectes produïts per la censura. Aquesta experiència ha fet creure que la familiaritat o la proximitat del fenomen ens estalviava d'investigar-lo més a fons, car d'una manera o altra cadascú se n'havia assabentat. En tercer lloc, l'eufòria experimentada arran de la desaparició de la dictadura i del retorn de la democràcia ha fet suposar que només hi havia hagut un tipus de censura, aquella dependent de l'estat i que, en desaparèixer aquest, havia també desaparegut aquella amb totes les conseqüències amuntegades durant quasi cinquanta anys. Conseqüència palesa d'aquest enlluernament és la indignació informativa que patim al cap de més de deu anys de retorn a la normalitat. I per últim, i no per això una raó menys important, hi ha el fet que cap ni una de les polítiques autonòmiques, ni a Galícia ni a Euskadi ni Catalunya, sembla haver inclòs, en el seu programa de restauració cultural, la recuperació sistemàtica del que la censura va destruir. Actitud que, mentre perduri, no fa altra cosa que contribuir a perllongar els resultats de la censura tot i que aquesta ha deixat de funcionar des de fa més d'una dècada.

En tractar del tema de la censura s'ha de fer un gran esforç per alliberar-se encara del pes que es porta al damunt i fins i tot assajar de ser immune a l'escomesa permanent de les noves formes de censura. En el fons, una aproximació al tema censori és del tot impossible sense prendre mesures profilàctiques que permetin d'encetar el seu estudi sense que els efectes aconseguits pels condicionaments censoris del passat continuïn tenint vigència ni els seus efectes distorsionadors siguin encara vàlids. Al mateix temps, cal treure's del damunt la rutina de pensar que el que és obvi ni s'ha de demostrar ni s'ha de posar en dubte. En el cas de la investigació censòria, del que realment es tracta és d'analitzar els efectes d'una manipulació o una

operació ideològica permanent, subtil i quasi imperceptible. Operació ideològica permanent perquè és inherent a la lluita de classes i de grups socials, i resultat de llur interacció. Estrictament parlant, no hi ha societat ni moment en el temps sense cristal·lització dels efectes d'aquesta dialèctica de pressions i d'influències entre grups i classes socials. El que pot canviar i canvia segons el temps, l'època i els nivells d'interacció social són les formes que revesteix l'activitat censòria. Unes vegades més que altres és perceptible l'actuació directa d'un grup, una institució, un conglomerat polític sobre una o més parcel·les de l'activitat humana. Els instruments i els mitjans d'aquesta manipulació ideològica, tot i essent molt o poc estructurats, es reflecteixen directament en la societat. En aquests casos ens trobem en presència d'una activitat censòria transparent. La significació i el propòsit de l'operació ideològica s'endevina mitjançant el coneixement dels instruments i l'anàlisi dels mitjans emprats. Falta, però, lligar molts caps. Especialment, desconeixem el que hauria estat el producte censurat abans de ser sotmès a l'acció censòria. De fet, la pressió soferta ha estat tan gran que el producte censurat —poc, molt o en la seva totalitat— comença nova vida i s'acobla a la vida cultural com si res no hagués passat i, finalment, apleix la missió encomanada: modelar i configurar «com cal» l'espai cultural, estètic, informatiu i científic del present i contribuir a la formació de la memòria històrica del futur. Sobre la finor d'aquest munt de manipulacions hi pot haver discrepàncies. Sovint els mitjans emprats són tan matussers que no manca la reacció de les víctimes, tot i que aquesta no tingui cap efecte pràctic. La major part de vegades el que passa és tot el contrari: l'autocensura entra en joc com un ressort natural i reflex, gràcies al principi de la resistència mínima. D'aquesta manera, la submissió i el doblegament a la voluntat dels aparells censoris es realitza a bon preu i té èxit. Cal afegir-hi encara el més transcendental dels efectes produïts per la manipulació ideològica a través de la institució censòria: el seu caire imperceptible. L'acceptació acrítica de tot allò que les actituds possibilistes donaren com a vàlid en el *modus uiuendi* tàcitament pactat sobrevin la institució censòria. La qual cosa ha suposat la no revisió ni el dubte a propòsit del resultat cultural eixit d'aquells condicionaments. En altres mots, es balla encara segons el so dels qui es proposaren i aconseguiren configurar novament, i per molt de temps, la cultura catalana. En resum, quan els efectes de la interacció natural dels grups i les classes s'hi afegeixen els que resulten de la intervenció política dels aparells de l'estat, passa que aquests efectes prenen carta de naturalesa i mentalment enlluernen el consumidor de lectura, l'editor, l'intel·lectual i els agents i els proveïdors de cultura en general.

El cas català és sorprenent i curiós. D'una banda, la implantació de la censura a tots els nivells: la prohibició de les institucions culturals i literàries, la depuració de biblioteques públiques i privades, la proscripció del català com a llengua fora de l'àmbit privat i familiar, amb la col·laboració decidida i sincera de no pas pocs catalans —escriptors, artistes, periodistes i professors

universitaris. De l'altra, la perillosa tossuderia d'alguns per aconseguir que la literatura catalana, en els anys més durs, es mantingués a un nivell de literatura clandestina i testimonial, com a mínim. La represa lenta de les publicacions en llengua catalana: peu d'impresora fals, edicions sense data i també edicions autoritzades —«*los idiomas regionales deben prohibirse cuando no sirvan propiamente a un mayor ambiente o a una particular mayor esfera de divulgación de los principios del Movimiento y de la obra del Gobierno (oficio Subsecretaría 16 de marzo de 1939)*»— i l'inici de liberalització, a mitjan anys cinquanta, coincidint amb les primeres crisis generacionals dins el règim i amb la seva consolidació internacional. Davant aquest panorama —que es mantindrà amb estira-i-arroses fins la desaparició definitiva de la dictadura—, encara ens trobem sense cap estudi cabdal de la censura a Catalunya. Excepció feta dels treballs de Josep Benet amb el seu *Catalunya sota el règim franquista* —recull de dades que no ha estat continuat—, publicat primerament per les Edicions Catalanes de París, i la informació, inèdita o arreu publicada, recollida per Albert Manent en el seu llibre *Escriptors i editors del Nou-cents*, continuem sense tenir a l'abast la informació sobre el que va ser la repressió literària i cultural durant el franquisme. Ara com ara, haurem d'esperar un quant temps abans no ens lliuri Maria Josepa Gallofré, de la Universitat Autònoma de Barcelona, el resultat de la seva recerca en els arxius de la censura. Situació ben aberrant quan es pensa que l'entrada a aquests fons d'arxiu ja fa anys que és absolutament lliure.

Tot i que va ser tardà, un dels primers intents d'esbrinar la influència de la censura franquista en la literatura catalana sembla haver estat *Censura i literatura: l'art literari català en el període 1950-1970*, recompte d'una enquesta realitzada pel Departament d'Estudis Hispànics de la Universitat d'Àmsterdam. Aquest dossier va ser presentat com a ponència per Felip Lorda en el congrés de l'AILLC celebrat a Basilea, l'any 1976. Malauradament, aquestes dades no han estat mai publicades. Es tractava del resultat d'una enquesta feta a seixanta-un escriptor catalans —entrevista i correspondència—, realitzada a la tardor de 1974, la meitat dels quals no respongueren i dos la refusaren. Els escriptors van ser sotmesos a dos qüestionaris. El primer sobre els efectes de la censura en la seva obra literària escrita entre 1950 i 1970 i tota una sèrie de preguntes sobre la percepció de l'evolució dels criteris de censura durant aquells vint anys. Mitjançant el segon, es tractava de veure quina havia estat la funció de l'autocensura i quina era la seva naturalesa.

L'enquesta recollia dades sobre dos-cents dotze llibres, des dels quals més de la meitat pertanyien al gènere novel·lístic (cent trenta-cinc llibres, 63,5% del total), seguit de quaranta-sis llibres de poesia (21,5%) i trenta-una peces de teatre (15%). En aquell moment —a la tardor de l'any 1974—, sens sospitar que un dia les portes dels arxius s'obririen de bat a bat, va semblar interessant d'arreglar totes les dades possibles sobre el desfasament temporal sofert

pels manuscrits catalans. L'espai de temps entre l'any de la redacció definitiva de l'obra i el moment de la seva distribució legal proporcionava un fet mesurable de les incidències de la censura en la producció literària catalana, per damunt de les opinions sovint incontrolables dels escriptors.

1. *Interval entre la redacció definitiva i la publicació de l'obra*

(1950-1970)

anys d'espera	narrativa	poesia	teatre	total	%
-1	15	13	1	29	20,56
1-2	31	8	2	41	29,07
3-4	19	6	2	27	19,13
>5	31	1	12	44	31,22
sense dades	39	18	14	71	
totals	135	46	31	212	

El que quedava clar era que gairebé la meitat de les obres dels autors que havien col·laborat amb l'enquesta havien estat publicades en un interval de temps de menys de dos anys, és a dir, que, independentment de les dificultats amb que s'ensopegava a la censura, la dilació havia estat raonable, tot i que el nombre de manuscrits controlables era reduït: cent quaranta-un llibres sobre els dos-cents dotze. També hi havia una certa coincidència amb dades recollides referents a la producció literària castellana. Així, la poesia, tant en català com en castellà, havia estat poc punida, mentre que en el cas de la narrativa i el teatre el retard entre la redacció i la publicació d'un nombre prou considerable d'obres (més del 30% dels títols esmentats) havia estat de cinc i més anys. A aquest fet, calia afegir-hi la informació segons la qual deu escriptors havien publicat fora del país, a l'estranger, alguns dels seus llibres: vint-i-sis títols, per motius de censura. Tot i això, la majoria dels escriptors pensava que el grau d'incidència de la censura en les seves obres era inexistent (cent deu títols), lleuger (cinquanta títols) i elevat (quinze títols). Molt més aclaridores que aquestes dades recollides amb dificultat varen ser algunes de les respostes «anònimes» donades entorn del paper de l'autocensura: «És un mecanisme automàtic que funciona a mesura que vaig escrivint.» «La sola existència de la censura (siguin les que siguin les formes que revesteix) obliga a pensar-hi, a tenir-la en compte i, per tant, a mutilar l'obra fins i tot abans de donar-li naixença.» «Defujo situacions que sé per endavant que no poden passar. És admirable l'actitud de Manuel de Pedrolo, el més genial —l'únic potser— dels nostres narradors, que escriu sempre sense inhibicions. Així, en publicar-se ara obres seves escrites fa deu anys, no denoten llur vellúria. Com no la denotaran d'aquí un temps, quan es publiquin les que escriu ara, impossible de publicar de moment.» «Hi ha molts autors als qui mai han censurat res. I d'altres que no han arribat a publicar mai per culpa de la censura. La censura representa el sector oficial

del país, el poder públic, i actua d'acord amb la seva mateixa ideologia. Però hom pot escriure el que vulgui i guardar-ho a un calaix. Això no està perseguit. Publicar, sempre i arreu, representa adaptar-se i acceptar un joc: editorial, crític, censor, econòmic etc.»

L'experiència dels escriptors catalans amb l'aparell de la censura oficial no era gaire diferent de la que tingueren els escriptors castellans, llevat del que feia referència al problema del catalanisme. El primer de tots els criteris era el de caire polític, seguit de les qüestions de llenguatge, moral, sexual, i el respecte a les institucions eclesiàstiques. De bell antuvi, els censors exercien la seva funció induïts per una possible animadversió envers els escriptors catalans i suprimien per por de deixar passar alguna cosa suprimible. Per a la resta, trobem el que ja sabíem: l'aplicació dels criteris va ser arbitrària i depenia molt més de les circumstàncies del moment polític, del *curriculum* polític de l'editor i de l'autor que de l'establiment previ de criteris objectius i generals. «Durant els primers temps de la represa de publicacions en català —deia un escriptor— no podien ni citar-se noms de polítics catalanistes, en un sentit general: no cal dir, doncs, quants punts d'història recent havien de quedar al marge. Això ha anat canviant, a poc a poc, però, hi ha un cert rigor si contrastes ideologies o ensenyes massa l'orella en una obra de creació. Pel que fa a la moral sexual, la censura es mostrava francament ferotge i no s'admetia, no cal dir-ho, cap mena de tocament entre personatges de novel·la. Ara tot això s'accepta si l'autor en parla sense elaborar les descripcions. No s'acceptava tampoc anys enrere cap mot suspecte, i en aquest aspecte fins i tot s'arribava a extrems ridículs; ara sembla que el llenguatge atrevit ja no els preocupa tant, si bé te'l censuren si hi inisiteixes massa. Tot això és fet d'una manera arbitrària. Hi ha autors que poden escriure *cony* o *trempar* sense que passi res i altres en els quals no es tolera que diguin *sines*, per exemple.» Un altre escriptor assevera que «de criteris fixos no n'hi ha. Tot depèn del vent que bufa i de l'actitud personal del funcionari de torn» i, filant encara més fi, el que la censura es proposava era d'impedir que «no critiquin el cap de l'estat ni l'exèrcit, que no ataquin el govern ni les institucions ni el Movimiento, que no ataquin la *unidad nacional* (referències a Països Catalans, al fet nacional català etc.), que respectin la moral catòlica tradicional i l'Església integrista, no posar en qüestió la família, no defensar l'avortament ni la llibertat sexual i que no es defensin altres ideologies, socialistes o marxistes».

Ara per ara i mentre no tinguem a l'abast l'estudi profund sobre el que varen ser els condicionaments censoris a Catalunya, el cas més remarcable de lluita i resistència contra els embats de la censura oficial continua essent el de l'escriptor Manuel de Pedrolo. L'obra pedroliana ha patit més que l'obra de cap altre autor del desfasament entre la data de redacció final i la data de publicació definitiva: cosa que és un indicatiu indubtable i fins i tot paradigmàtic del tractament infligit per la censura a la literatura catalana en la persona d'un

dels seus escriptors contemporanis de més valer. Potser, per altres raons i sempre *mutatis mutandis*, el cas de l'escriptor gallec Xesús Méndez Ferrín és l'únic que té una certa semblança, si bé és de caire molt diferent. Si considerem l'estesa dels llibres escrits i publicats entre 1949 i 1980 —el primer *Ésser en aquest món* (1949) i l'últim *Anònim II* (1980)—veurem que els manuscrits d'aquest autor varen haver d'esperar, abans de sortir a la llum, gairebé una mitjana de vuit anys pel que fa a la narrativa, i cinc i deu anys pel que fa a la poesia i al teatre. L'escriptor i els seus editors prou sabien, amb l'experiència dels anys, que no era prudent de presentar certes obres al judici de la censura. Malgrat això, un veritable creador literari no s'atura davant els impediments i la coacció per a publicar la seva obra. Val la pena d'assenyalar els llibres expressament rebutjats per la censura en el moment de la recollida de dades per a l'enquesta realitzada el 1974 (vegeu el quadro 2)

2. *Obres de Manuel de Pedrolo refusades per la censura entre 1950 i 1970*

títol	(1) any de redacció	(2) any de reprovació	(3) any de publicació	diferència entre (1) i (3)
Acte de violència	—	1953	—	—
Elena de segona mà	1949	1955	1967	18 anys
Tocat pel foc	1959	1966/73	1976	17 anys
Estat d'excepció	1961	1968	1975	14 anys
Hem posat les mans a la crònica	1969	1970	1977	8 anys
Anònim I	1970	1970	1978	8 anys
Visita a la Sra. Soler	—	1971	—	—
Milions d'ampolles buides	1968	1971	1976	8 anys
Anònim II	1970	1971	1980	10 anys
No en tenim prou amb la primavera	1967	1973	1976	9 anys
Pols nova de runes velles	1967	1973	1977	10 anys

Aquesta informació, però, només ens mostra quina era la situació en un moment donat i són dades que, un cop fetes públiques, haurien de servir per a matisar els canvis i l'evolució del franquisme envers la producció literària en català en la seva darrereria. El fet és que l'obra de Pedrolo ha sofert molt més. Entre 1949 i 1980 varen ser trenta-tres els llibres que per unes o altres raons varen haver d'esperar més de deu anys abans de ser editats. A vegades per raons polítiques, altres d'ordre moral, sovint qüestions de llenguatge. Amb tot, només un cas de segrest: *Un amor fora ciutat* (1970).

El fet és que l'obra de Manuel de Pedrolo ha estat més fustigada del que les primeres informacions recollides amb l'enquesta del 1974 havien fet creure. Entre 1949 i 1980 aquest escriptor publica vuitanta-quatre llibres. Llevat del segrest d'*Un amor fora ciutat* —manuscrit que abans d'ésser

publicat havia estat al cataix onze anys-, tota la seva producció literària ha estat una víctima exemplar de la política censòria del franquisme i ens dóna la mesura prou exacte de la política d'arrasament literari seguida. De fet, davant l'amplada de la repressió soferta i de les conseqüències irreversibles per al lector, no té gaire importància saber, de moment, si foren raons polítiques, d'ordre moral o d'úd de llenguatge les que foren esmentades per impedir la publicació d'un nombre tant gran de llibres. Dinou títols esperaren entre sis i deu anys. Set, entre onze i quinze. Setze, entre setze i vint anys. I tres llibres, *L'interior és el final*, *Fronteres interiors* i *La nit horizontal*, hagueren d'esperar més de vint anys.

3. *Desfasament entre l'acabament del manuscrit i el moment de publicació*

de les obres de M. De Pedrolo

diferència d'anys	nombre de llibres	%
0-5	39	46,43
6-10	19	22,62
11-15	7	8,33
16-20	16	19,05
>20	3	3,57

El lector de l'obra pedroliana es pot fer una idea de la temperància amb què va haver de gaudir dels llibres quan sàpiga que *Balanç fins a la matinada*, *Entrada en blanc*, *Si són roses floriran*, *Cartes a Jones Street* van trigar deu anys a veure la llum. Dotze anys, *Viure a la intemperie*. Tretze anys, *Cendra per a Martina* i *Darrera versió per ara*. Catorze anys, *Pas de ratlla*, *Acte de violència* i *L'ús de la matèria*. Setze anys, *Nou pams de terra*, *Introducció a l'ombra*, *Cops de bec a Pasadena* i *Sóc el defecte*. Disset anys, *Algú a l'altre cap de peça*, *Tocats pel foc*, *Acompanyo qualsevol cos* i *Bones notícies de Sister*. Divuit anys, *Elena de segona mà*, *Pell vella al fons del pou* i *Perquè ha mort una noia*. Dinou anys, *International setting*. Vint anys, *Cinc cordes*, *El temps a les venes*, *Les portes del passat* i *La paraula dels botxins*. Vint-i-un anys, *L'interior és el final* i *Fronteres interiors*. I, finalment, *La nit horizontal*, llibre redactat el 1957 i publicat el 1979.

Aquestes dades —encara que només siguin una primera aproximació al tema— no es poden prendre a la lleugera. Quan l'obra de creació d'un autor no ha pogut sortir al carrer ni ser llegida ni produir la interacció cultural cercada en un temps raonablement normal, aleshores, mitjançant aquest recompte feixuc, estem mesurant i coneixent el pes específic d'allò que anomenem el quasi *genocidi cultural del franquisme* respecte a la cultura catalana. El que és veritablement greu a la darrerria dels anys vuitanta i prova de l'èxit de l'operació ideològica duta a terme és que aquests fets continuïn sense ser estudiats per causa també de l'apatia, la indolència i els interessos

estrictament econòmics. Encara no se sap, en concret i en profunditat, quins varen ser els efectes dels condicionaments imposats per la censura, com no sabem tampoc quina va ser la naturalesa dels mitjans emprats. Si ens atenim al cas de Manuel de Pedrolo, hem de constatar que fins fa poc temps els manuscrits censurats han estat reeditats i es continuen editant amb totes les supressions, els canvis i les esmenes de la censura. Fins ara l'única excepció eren les *Novel·les curtes I-IV* que havien estat revisades, llevat de *Tocats pel foc*, publicada per primera vegada el 1976 sense cap correcció en relació amb l'original inèdit.

No hi ha cap dubte que durant els darrers anys s'ha avançat moltíssim en el coneixement del que fou la repressió política, per posar un cas força conegut. Potser el caràcter incruent de la repressió literària ha fet creure que la represa de les activitats culturals i literàries a Catalunya s'havien encarrilat bé i que l'ajuda institucional n'era la millor garantia per al futur. El que s'ha oblidat és que no hi ha prospectiva ni projecte de futur sense memòria, és a dir, sense restabliment històric que faci perviure el passat en l'avui i en el demà.

 [Anterior](#)   [Siguiete](#)
 [Volver a la página principal de Represura](#)